

Co la Svizra discurra da sias linguas

Pli baud n'eran las linguas nagin tema – oz datti debattas che duran onns

DA CLAUDIA CADRUVI / ANR

■ **Quatter perscrutaders han intercuri co che la Svizra discurra da sias linguas. Il nov cudesch «Die Schweizer Sprachenvielfalt im öffentlichen Diskurs» descriva ils resultats da retschertga.** Dal 1800 fin oz è la discussiun davart las linguas sa midada dal tuttafatg. Il 1848 han ins scrit l'emprima constituziun federala. Dumondas da lingua na giugavan nagina rolla. Oz debatteschia il parlament ad infinitum las dumondas da lingua. Las discussiuns sa movan en rudè. La finala decidan ins da na prender nagina decisiun, scriva l'etnologa *Renata Coray* en la resumaziun. La perscrutadra constatescha che la pressa s'occupa ozendi gugent da las divergenzas tranter Svizra franzosa e Svizra tudestga. Il rumantsch ed il talian, las linguas economicamain main attrattivas, n'èn nagin tema.

1848: Linguatg n'è anc nagin problem

Il cudesch descriva l'emprim la situaziun dal 19avel tschientaner. Ils perscrutaders han legi gasettas e protocols per avoir in spievel da la discussiun.

L'emprim sboz per la constituziun federala (1848) na cuntogna nagut da linguas. La cumissiun che ha da reveder il sboz na discuttescha era betg la dumonda. Quai mussa che la linguas giogan da quel temp ina rolla marginala, scrivon ils perscrutaders *Eric Godel* e *Dunya Acklin Muji*. Tuttina integreschan ins il davos in artitgel che sa cloma: «Las trais linguas principalas da la Svizra, il tudestg, il franzos ed il talian, èn linguas naziunalas da la confederaziun.»

Bunamain tschient onns pli tard vegn cusseglier naziunal *Giusep Condrau* a dir: «Il rumantsch han ins emblidà.» Ils auturs dal cudesch pretendan dentant il contrari. Già il 1848 han ins savì dal rumantsch.

Dumondas da lingua obtegnan pli tard paisa cura ch'i va per la scol'auta federala e per il sarament (engirament). Era cun la decisiun da prender Berna sco capitala federala fan ins ponderaziuns pervi da las linguas. Ma sbarradas na datti betg. Autras dumondas dal giuven stadi federalistic giogan ina bler memia gronda rolla.

Il deputà Sep Mudest Nay ha inoltrà il 1934 la moziun che ha mess en rodla l'acceptanza da la quarta lingua.

1872: Ideal da l'egualitad da linguas

Già il 1872 datti ina revisiun totala da la constituziun. La Svizra franzosa sa rebalza cunter l'emprim sboz da revisiun. Ella resenta quel sco smanatscha centralistica. La pressa scriva da dispitas vehementas tranter ils Svizzers da lingua franzosa e tudestga. Las dispitas stattan era en la sumbriva da la guerra tudestg-franzosa il 1870.

Las duas partidas chattan dentant ina schliaziun ed il «Bund» scriva il 1874: «Il project constituziunal è il resultat d'ina cunvegna loyal, che vegn a vegnir realisada a moda loyal.»

En il cudesch vegn constatà: Las autoritads che han formulà la constituziun da quel temp èn partidas d'in ideal, numnadamain da l'egualitad tranter las trais linguas naziunalas. Ma questas autoritads tutgavan tar ina elita intelletuala. Perquai n'èsi anc betg ditg ch'era la populaziun haja gi il medem ideal.

91,6 pertschient per il rumantsch

Il pli interessant chapitel per il rumantsch è scrit per franzos. La reconuschienscha dal rumantsch vegn iniziada da Rumantschs militants enturn il 1930, scriva l'autura *Dunya Acklin Muji*. In da quests militants è il giurist engiadinais *Otto Gieré*. El scriva en las gasettas ch'era il rumantsch ha dad esser ina lingua naziunala. Sin plaun politic inoltescha il deputà *Sep Mudest Nay* il 1934 ina moziun en il cussegel grond: La

Cusseglier naziunal Giusep Condrau ha inoltrà ina interpellaziun per il medem intent.

FOTOS LQ

moziun chaschuna ina veritabla lavina che maina a la votaziun dal pievel svizzer il 1938.

En l'entir process gioga era cusseglier naziunal *Giusep Condrau* ina rolla: El inoltescha il 1936 in'interpellaziun a Berna. Cusseglier federal *Philipp Etter*, che ha il departament intern, sa preschenta sco ami dals Rumantschs. El s'exprima per l'acceptanza dal rumantsch. Ils 20 da favrer 1938 voteschan 91,6 pertschient dals votants per il rumantsch che daventa lingua naziunala.

Rumantsch – la suletta lingua svizra

Sch'ins discurra da quest resultat ston ins era vesair la culissa politica. Enturn ed enturn la Svizra sa rasan las ideas naziunalistas. En l'Italia ha quai schizunt per consequenza ina discussiun filologica che tschenta la dumonda: È il rumantsch ina lingua autonoma u be in dialect lombard. La reconuschienscha dal rumantsch è pia era da chapir sco risposta a la smanatscha irredentista taliana per la quala il rumantsch è be in simpel dialect lombard.

En Svizra è il rumantsch da quel temp – era grazia ad ina campagna bain organisada – quasi incontestada. La pressa admira co ch'il pievel muntagnard fa resistenza cunter la digren da sia lingua. I dat be paucas vuschs criticas. Ina da quellas è d'udir en il Tessin nua ch'in artitgel da

gasetta exprima l'opiniun ch'ins na vegnia betg da salvar il rumantsch be entras decrets parlamentars.

Ina tut outra conduita ha *Charly Clerc* professur a la Scola politecnica federala. Tenor el è il rumantsch il sulet idiom ch'ins dastga numar «idiom svizzer». En differents peds fulminants fan politichers attent che las linguas muntian ina ritgezza spiertala ch'ins stoppia defender e che muntian dapli che bains materials. Per cusseglier federal *Etter* è la reconuschienscha dal rumantsch «in act da defensiu spiertala dal pajais».

Discussiun infinita

«La demonstraziun d'unitad spiertala avant e durant la segunda guerra mundiala na po betg impedir ch'i cumpara curt suenter pretensiuns materialas dad uschenunadas minoritads linguisticas», constatescha *Renata Coray* en la segunda mesadad dal cudesch. Pli e pli savens datti intervenziuns politicas che accusan la derasaziun dals dialects tudestgs. Ed adina dapli vuschs francofonas crititgeschan la pluralitad tudestga. Lezza saja responsabla per ils problems da linguas.

La minoritad franzosa dal chantun Berna cuntanscha la separaziun dal Giura.

Davent dal 1980 sa preschenta il rumantsch puspè pli fitg en la publicitad. La sminuziun dal rumantsch chaschuna quitads. Experts fan in rapport cun il titel «2-sprachige Schweiz». Il 1985 inoltescha cusseglier naziunal *Martin Bundi* la moziun per cuntanscher ch'il rumantsch daventia lingua semiuffiziala. Questa moziun vegn realisada en la revisiun da l'artitgel da linguas. I dat ina gronda e lunga debatta politica.

Las bleras repetiziuns entaifer la debatta fan endament in cuntraversa rituala che va en rudè, scriva *Coray*. La discussiun infinita piglia suenter 11 onns tuttina ina fin, cun la votaziun dal pievel 1996 davart l'artitgel revedì. In commentari da pressa: Nus n'ans survin betg «da bumbas e pistolas, mabain da virgulettas e frasas, che nus springin 11 onns en in artitgel constituziunal che vesa ora a la fin per in laic gnanca zic auter che l'entschatta».

Crisas èn bunas

Las debattas da linguas vegnan stilisadas si sco impurtantas per l'unitad (il cudesch scriva adina da cohesiun) naziunala. I vegn discurre dal «Röstigraben» e da stgarps che dividan il pajais. En ina recensiu sur d'in cudesch che descriva l'unitad e las charplinas tranter Svizra tudestga e romanda, constatescha la NZZ: «Igl è adina puspè sorprendent cun tge precauziun ch'ins va enturn cun las charplinas.» Ils conflicts gajan adina fin tar in tschert punct critic, ma mai surora. *Coray* scriva schizunt: Ils conflicts hajan consequenzas nizzaivlas. Gist ils conflicts sajan numnadamain il motiv ch'i dettia suenter adina puspè affirmaziuns da la cohesiun (unitad) naziunala. Crisas na sajan ord questa perspectiva nagin privel per l'unitad, mabain muntian sezzas in impurtant factur per la cohesiun.

L'anglais

In fitg curt ma interessant chapitel suonda il davos anc sur da l'anglais: La finamira è adina quella da pudair communitar en ina lingua naziunala, ma la comunicaziun per anglais na saja era nagin tabu pli. *Coray* ha intercuri brevs da lecturs e la discussiun dals directurs chantunals d'educaziun. Ella constatescha ch'i vegn savens duvrà expressiuns positivs, sch'i va per l'anglais: p. ex. sfida, ina Svizra averta. Sch'ins discurra dal prender linguas naziunalas vegn duvrà expressiuns negativs, p. ex. stentas, effort. En il discours sur da l'anglais observan ins puspè che la confederaziun ha be pussaivladads limitadas d'intervegnir en dumondas da lingua, cunzunt era perquai che la scola è chausa dals chantuns.

L'emprima part dal cudesch è scritta en ina lingua plitost scientifica. La segunda mesadad sa lascha leger tgunsch era per laics. Il cudesch cuntogna bleras indicaziuns da fontauna. A la fin datti ina tabla cun ina survista cronologica dals eveniments impurtants en il svilup da la legislaziun da lingua.

«Die Schweizer Sprachenvielfalt im öffentlichen Diskurs» da *Jean Widmer*, *Renata Coray*, *Dunya Acklin Muji* ed *Eric Godel*. Chasa editura *Peter Lang*. 517 paginas. 99 francs. Berna 2003.